

.....
Оп. 10. – Спр.1520. – Арк. 15; 8. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 10. – Спр.6. – Арк. 18; 9. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 10. – Спр. 850. – Арк. 54; 10. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 10. – Спр. 1572. – Арк. 8; 11. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 18. – Спр.11. – Арк. 94; 12. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 10. – Спр. 31. – Арк. 194; 13. ЦДААРК. – Ф.- Р. 1694. – Оп. 10. – Спр. 623. – Арк. 106.

В.В. Подолян

КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ Й.А. ВОЛОШИНОВСЬКОГО НА ВОЛИНІ У 1929–1939 РР.

Після завершення військових дій і підписання 18 березня 1921 р. Ризького договору Польща юридично закріпила відчуження частини українських територій. Значна частина колишньої Волинської губернії відійшла до складу Речі Посполитої із статусом Волинського воєводства.

Проблемі польсько-українських стосунків 30-х років ХХ ст. у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників приділено значну увагу. Підвищений інтерес до цього періоду викликаний тим, що коли Волинь входила до складу польської держави, українсько-польські стосунки були неоднозначними й залишили в пам'яті обох народів як позитивні, так і негативні сліди й донині не мають спільного погляду в оцінці тих подій.

Більшість наукових праць і окремих статей дослідників, зокрема М. Швагуляка,¹ О. Зайцева,² Я. Грицака,³ О. Субтельного,⁴ М. Кучерепа,⁵ Л. Марківської,⁶ М. Сивіцького,⁷ І. Власовського,⁸ О. Купранця⁹ та ін. торкаються дослідження проблеми в площині політичних процесів, релігійного життя краю та наслідків «волинської політики» польської влади. Водночас питання щодо діяльності українського кооперативного руху Волині в умовах польської держави та особливості налагодження співпраці з польськими кооперативами висвітлені мало, з певним тенденційним нахилом до «національної ексклюзивності» українських і польських товариств. Більшість дослідників не розглядали можливість запровадження на території краю існуючої на той час світової практики діяльності багатонаціональних за складом кооперативів.

Наприкінці ХХ ст. наукове дослідження українського кооперативного руху збагатилося монографією польського історика та економіста Мирослава Сича «Українська кооперація в Галичині під час II-ї світової війни».¹⁰ Розглядаючи українську кооперацію у роки світової війни, доктор М. Сич подав ґрунтовне дослідження кооперативного руху довоєнного періоду. На жаль, історичний розвиток української кооперації Волині в 30-х роках автором не досліджувався і поданий ним матеріал досить обмежений та побудований переважно на вже відомих доробках І. Витановича і, на нашу думку, не відкриває повної картини й реального стану українського кооперативного руху міжвоєнної Польщі та потребує додаткових досліджень.

Зауважимо, що запроваджений Й. Волошиновським мішаний (польсько-український) склад волинських кооперативних товариств, намагання у діяльності кооперативних установ дотримуватися принципів обслуговування лише членів товариств та дотримання принципу аполітичності кооперації викликало у керівників Ревізійного Союзу Українських Кооперативів (далі: РСУК) звинувачення його у розвалі українського кооперативного руху і уособленні волинян від інших кооперативних установ Галичини. На нашу думку, подані М Сичом погляди звужують світогляд науковців щодо реального перебігу подій і розглядають діяльність Й. Волошиновського однобоко, в ракурсі політичних домагань Українського Націонал-Демократичного Об'єднання (далі – УНДО), серед лідерів якого перебувало керівництво РСУК.

Ретроспективний погляд на польсько-українські взаємини на Волині в 30-х роках і діяльність кооперативного союзу «Гурт» подали М. Кучерепа і Р. Давидюк у монографії «Волинське українське об'єднання».¹¹ Монографія збагатила погляди на роль і місце кооперативних установ Волині у справах українсько-польських стосунків і, безперечно, значно домогла ліквідувати «білі прогалини» історії кооперативного союзу «Гурт» та його провідника Й. Волошиновського. Водночас, надмірно політизуючи український кооперативний рух (за природою кооперація є аполітичною й лише економічною інституцією), монографія залишила поза дослідженням економічну складову діяльності «Гурту» та його наслідування світових кооперативних принципів, які закладені у «рочдельській кооперативній доктрині». Саме дотримання економічного принципу – обслуговування лише членів товариств надає нам підстави не погодитись з твердженням авторів монографії, що «...Завданням «Гурту» було здійснення нагляду над українськими кооперативами на території Волині...».¹² Викликає сумнів висновок, що «Волинська кооперація так і не змогла віднайти міцний, здоровий економічний, організаційний ґрунт, а всі її господарські зусилля не досягли мети».¹³

Автор цієї статті ставить за мету висвітлити конструктивну роль відомого українського кооперативного діяча Йоахима Августиновича Волошиновського у налагодженні доброзичливих

.....
стосунків між українцями і поляками та дослідити його діяльність у становленні україно-польського кооперативного союзу «Гурт» на теренах Волині у 30-х роках ХХ століття.

Варто зазначити, що кооперація Волині вийшла із революційних подій 1917–1921 рр. зруйнованою організаційно (без губернських і повітових центрів), знесиленою фінансово, з відчутними втратами кадрового потенціалу. Збережені українські кооперативи залишилися без повітових координуючих осередків, періодичних видань і зрозумілої підтримки влади. Кадрові втрати з успіхом заповнила численна когорта колишніх кооператорів, які опинилися на території Польщі, рятуючись від більшовицької влади. Власне, вони не дали відійти в минуле українському кооперативному руху.

Йоахим Августинівич Волошиновський – поляк за походженням родом з Поділля (с.Готівка Чернівецького району Вінницької обл.), відомий кооперативний діяч, переконаний українофіл, визнаний знавець налагодження польсько-українських стосунків – з'явився на теренах Волині у кінці 1927 року. Ймовірно, особисте знайомство з маршалом Ю. Пілсудським послужило підставою для призначення його у 1927 р. на посаді редактора луцької газети «Przegląd Wołyński» («Волинський огляд»)).¹⁴

На новій посаді у знайомому йому середовищі напружених національних стосунків Й. Волошиновський проводив політику примирення й налагодження добрих взаємин між сторонами. За списком № 1 (Безпартійний блок) від Ковельського округу із значною перевагою над своїми опонентами на початку 1928 р. його обирають послом (депутатом) Сейму. Завдяки власному авторитету він став головою «Волинського парламентського кола» у законодавчому органі Польщі.¹⁵ Беззаперечну перемогу на виборах Безпартійному блоку забезпечила програма кандидата, побудована на фундаментальній тезі «братерського сумісного проживання національностей, які живуть на Волині».¹⁶ У березні 1928 року Й. Волошиновський звільнився з посади головного редактора «Волинського огляду» і повернувся до Варшави для участі у законотворчій діяльності.¹⁷ Періодично відвідував Волинь для проведення зустрічей із лідерами української громади та налагодження добрих стосунків між польською і українською сторонами в напрямках нової політичної лінії маршала Ю. Пілсудського щодо українців і їхнього статусу на теренах Польщі. Зокрема, на зібранні волинських депутатів і сенаторів 20 серпня 1928 р. в Луцьку, яке організував Й. Волошиновський, Волинський воєвода – виходець з України – Г. Юзевський оприлюднив основні засади своєї політики, а саме: «розширення мережі кооперативних організацій, пошук на всіх напрямках життя польсько-українських традицій і конденсацію їх у зрозумілій формі в галузі культурного життя та взаємної роботи інтелігенції обох народів у напрямку їх зближення...».¹⁸

Депутат Й. Волошиновський неодноразово на сторінках періодичних видань, зокрема в «Українській ниві» у статті «Як жити?», опублікував свої погляди щодо «братерського сумісного проживання». В основі його думок домінувала теза про історичну неминучість сусідства обох великих народів як у кордонах сучасної Польщі, «так і майбутніх кордонах сусідньої української держави».¹⁹

У вересні 1929 року Й. Волошиновський склав повноваження депутата Сейму і, за рекомендацією Г. Юзевського, його прийняли на посаду начальника відділу самоврядування управи Волинського воєводства.²⁰

Ще до опанування державної служби за часів депутатських повноважень Йоахим Августинівич провів дослідження основних географічних та соціально-економічних показників Волинського воєводства і видав (1929 р.) досить ґрунтовну працю «Волинське воєводство на підставі чисел і фактів».²¹

«Кооперативна ідея є найчистішою міжнародною ідеєю, – писав він у книзі, – символом чого є навіть райдужний прапор членів кооперативу».²² Ідеї кооперативної солідарності польського і українського народів, на переконання автора, лежали у підвалинах міжнародного кооперативного руху, «котрі одногосно визнавали, що кооперація є аполітична і міжнародна, а окремі кооперативи у внутрішньому побуті використовують мову більшості членів».²³ Одним із симптомів «хвороби» волинських споживчих товариств, які у 1921–1929 рр. мали жалюгідний економічний стан, Й. Волошиновський відносив до намагання українських націоналістів «защепити на Волині невідомі тут специфічні «галицькі» і «польсько-українські» стосунки».²⁴ Ділення на Волині споживчих товариств на «польські» і «українські» негативно впливали на економічні здобутки товариств і, на його думку, «є причиною слабості одних і других».²⁵ За дослідженням Й. Волошиновського, на Волині станом на 01.01.1929 р. животіли 134 споживчих товариства – «сільські магазинчики, що не являють жодної поважної господарчої сили, дуже часто орендовані оборотними особами з ціллю приватних доходів, під вивіскою споживчої спілки».²⁶ Шлях виходу із кризової ситуації він бачив у

згуртуванні споживчих товариств у мішані спілки та відходу від засад і методів дрібної приватної торгівлі, «яка тільки тому стоїть вище, що відкрито трактує свій промисел як джерело прибутків».²⁷

Посада начальника відділу самоврядування воєводської управи надавала Й. Волошиновському унікальну можливість зреалізувати його давнішу мрію: побудувати крайовий споживчий союз і, найголовніше, закласти у його діяльність економічну модель «рочдельської кооперативної доктрини» (найкраще зарекомендувала себе у суспільних відносинах передових країн світу).

Першими кроками у налагодженні кооперативної роботи серед населення Й. Волошиновський визначив заходи щодо кредитування селянства.²⁸ За його ініціативи при підтримці воєводи Г. Юзевського і за кошти Державного рільничого банку Польщі у Луцьку 15-16 грудня 1929 р. був скликаний з'їзд делегатів волинських гмінних ощадно-позичкових кас. На з'їзд прибуло 93 делегати від 53 кас (11 кас не направили делегатів). У роботі форуму брали участь 8 представників повітових комунальних кас, 10 інспекторів місцевого самоврядування та гості, зокрема Г. Юзевський, Т. Нарбут – директор Державного рільничого банку в Варшаві – та декілька високих посадовців інших банківських структур Польщі. Головою з'їзду був обраний Й. Волошиновський, який впродовж роботи з'їзду виголосив ґрунтовний реферат про умови розвитку гмінних кас. У рефераті він окреслив базові засади успішної діяльності, на яких мала будуватися вся робота кооперативних товариств кредитного напрямку. Підставами для нормального функціонування, на думку доповідача, повинні бути умілість, акуратність, обережність та чесність.²⁹ Тому він рекомендував до складу Управ кас обирати людей умілих, акуратних, обережних та чесних, «бо тільки такі люди можуть повести Каси Гмінні до розвитку, стягнути до неї вклади і збільшити обороти».³⁰

Наполеглива праця Йоахима Августиновича при беззаперчній підтримці влади швидко дала бажаний результат. Йому вдалось об'єднати розрізнені кредитні установи воєводства, що дозволило створити «Волинський союз комунальних кооперативних організацій кредитових та господарських», який, починаючи з 2.12.1930 р., розгорнув свою діяльність. Союз ставив за мету об'єднання кооперативного руху воєводства під єдиний центр управління та координації своєї кооперативної діяльності.³¹

Впродовж двох років Й. Волошиновський поєднував роботу у воєводській управі з організацією діяльності союзу, але після звільнення у кінці 1932 року з державної служби він вирішив повністю сконцентруватися на кооперативній діяльності.

На загальних зборах Волинського союзу 5 березня 1933 року в Луцьку він висунув свій план реорганізації діяльності союзу, в основу якого лягла концепція створення сильних господарсько-споживчих кооперативів «районного типу» (відомі нам із Поділля «райони»), тісної співпраці кредитних товариств із союзними районними кооперативами та укріплення керівництва «районівок» фаховими управліннями. Загальні збори одногосно ухвалили резолюцію наступного змісту: «Признаючи корисним для господарського життя Волині план організації районних кооперативів господарсько-споживчих, Загальні Збори висловлюють гарячу подяку Управі Союзу й керівникові Бюра Волошиновському за вироблення практичного, стислого плану».³²

Рішення загальних зборів фактично стали визначальними для подальшої організації галузевого крайового центру споживчої кооперації, яким став «Гурт».

Згодом свої погляди про засади діяльності «Гурту» Й. Волошиновський виклав у травні 1933 р. окремими брошурами (тиражем 8 400 примірників) «Некооперативні кооперативи» та «Сила й непорядність волинського села».³³ У першій, у притаманному йому стилі простоти мови, автор детально розповів про псевдокооператизм тамтешніх кооперативів, які «перестали бути правдивими кооперативами, а стали поганенькими, торговельними підприємствами, що ховаються від податків за «кооперативну» табличку, загубивши саму ідею кооперації». «І коли так далі буде, – підкреслював автор, – коли наші кооперативи не повернуться до справжнього, кооперативного правила – продавати лише членам – то ідея кооперації, в нас, на Волині, зовсім загине».³⁴

Впродовж 1933–1934 років Й. Волошиновський разом із В. Мачушенком і А. Герасименком відвідали усі повітові міста і значну кількість гмінних містечок, в яких провели організаційні збори (кооперативні віче) і започаткували 18 «районівок» із 61 відділенням.³⁵

Ініціативу Йоахима Августиновича підтримали інші подоляни-кооператори В. Мороз, А. Волинець, В. Павенський та колишні кооператори, яких була значна кількість серед провідників Волинського українського об'єднання (ВУО), інших українських громадських інституцій Волині.

Загалом, хронологія створення «Гурту» відбувалася таким способом: 20 жовтня 1934 р. у Луцьку учасники з'їзду представників 15 «районівок» підписали установчий договір та затвердили статут союзу; 29 листопада Луцький окружний суд зареєстрував статут, а 6 грудня пан Міністр скарбу затвердив статут «Гурту», надаючи йому права «Ревізійного Союзу».³⁶

.....
 Подаючи на сторінках започаткованого україно-польського кооперативного місячника «Wspolna praca – Спільна праця», а також у газетах «Українська нива», «Волинське слово», «Wolyn» матеріали діяльності «районівок», Й. Волошиновський інформував громадськість про певні здобутки започаткованої ним кооперативної «спроби». Метою його публікацій було «розвіяти всі ті брехні та плітки, що їх розносить дехто навмисне, а дехто несвідомо, навіть без лихої волі». ³⁷ Він називав «спробою» нові засади діяльності кооперативів, об'єднаних у «Гурт», мотивуючи це тим, що, «по-перше, районівки перші в Польщі почали вводити правдиві, неперекручені правила кооперативної ідеї, по-друге, що почали вони вводити ті правила, власне, на Волині, де кооперативну ідею, ідею дружньої співпраці було втягнуто до боротьби національної й політичної, всупереч самої суті цієї ідеї». ³⁸

Необхідно зазначити, що Йоахим Августинівич надавав великого значення поширенню кооперативної ідеї засобами друку. Крім згаданих вище, його перу належать декілька науково-публіцистичних праць кооперативної тематики та організаційно-правових питань діяльності органів місцевого самоврядування й інших аспектів налагодження добрих стосунків між українською та польською громадами Волині. Зокрема, нам відомі наступні роботи: «Wybory komunalne w wojewodztwie wolynskim w 1927 roku» (Комунальні вибори у Волинському воєводстві в 1927 році. – Луцьк, 1928р.); «Wojewodztwo wolynskie w swietle faktow i liczb» (Воєводство Волинське в світлі фактів і цифр. – Луцьк, 1929р.); «Jak zakladac rejonowe spoldzielnie gospodarczo spozywcz» (Як заснувати районні господарсько-споживчі кооперативи. – Луцьк, 1933р.); «Zjazd dziaczy gospodarczych i spolecznych powiatu rowienskigo» (З'їзд господарських і громадських діячів Рівненського повіту. – Рівне, 1933р.); «Zyciorisy wiejskich dziaczy Wolynia» (Біографії сільських діячів Волині. – Варшава, 1938р.). ³⁹

Й. Волошиновський не змінив своєї прихильності і любові до української культури і разом із письменником Модестом Левицьким розробив та видрукував навчальний посібник «Krotki kurs jezyka ukrajskiego w 10-ci u lekcjach» («Скорочений курс української мови в 10-ти лекціях разом з маленьким словником відомих виразів». – Луцьк, 1928р.). ⁴⁰ Метою посібника було навчити «української мови поляків, які проживають на Волині, особливо з українцями, які спілкувались переважно російською мовою, впроваджуючи акції московських обрусителів, акції вщент шкідливі для інтересів Польського народу та Українського Народу». ⁴¹

Поступово економічні здобутки «районівок» набували популярності серед польського і українського населення. Й. Волошиновський намагався всіляко підтримувати економічний потенціал започаткованих кооперативних об'єднань. Використовуючи свій авторитет і повноваження сенатора, він звернувся до Волинського воєводи та Міністра фінансів Польщі п. Лехніцького з проханнями надати «Гурту» середнього терміну пільгові кредити, щоб ліквідувати заборгованість з обтяжливих товарних кредитах. Виділення союзу у 1935 р. 216500 злотих кредитних ресурсів значно покращило досить слабкий стан «районівок» і сприяло росту популярності «Гурту» серед волинських кооперативів, які підпорядковувалися іншим кооперативним союзам (Союз рільничих і зарібковово-господарських кооперативів «Звйонзек», «Сполем» тощо). Недовіра до «закритості» «волошинівок» поступово відступала перед економічними перевагами членів товариств «районівок», і деякі товариства на прохання своїх членів клопотались про вступ до «Гурту».

Після законодавчого відсторонення (1934р.) львівського РСУКу від волинських територій українські кооперативи перейняв загальнопольський союз «Звйонзек». Станом на 01.01. 1937 року він об'єднував 562 волинських кооперативи, в тому числі: кредитних – 247, молочарських – 84, рільничо-торгівельних – 12, сільських господарчо-споживчих – 208, інших – 11. ⁴²

Водночас до кінця 1936 року «Гурт» створив 27 районних кооперативів, до яких належали 120 крамниць, котрі займались обслуговуванням споживчих потреб своїх членів та заготівельно-збутовою діяльністю. Для порівняння діяльності вищезгаданих союзів у сфері обслуговування споживчих потреб населення наведемо наступну таблицю:

НАЗВА СОЮЗУ	Крамниці (кількість)		Члени (кількість)		Пайовий капітал (злотих)		Товарообіг (злотих)	
	1935	1936	1935	1936	1935	1936	1935	1936
							тисяч	тисяч
Союз «Звйонзек»	187	203	13.158	17.602	101.580	103.756	2.420	3.241
Союз «Гурт»	99	120	15.613	19.409	101.730	150.395	1.856	2.506

Із неї ми бачимо позитивну динаміку росту пайовиків і пайового капіталу при значно меншій кількості крамниць «Гурту». Відчутна різниця у середньому товарообігу на одну крамницю:

.....
«Звйонзек» – 16 тисяч злотих, «Гурт» – 21 тисяча.⁴³ У підсумку пайовики «Гурту» набули значно кращого обслуговування і, відповідно, відчутного заощадження власних коштів.

Смерть маршала Ю. Пілсудського у травні 1935 року поклала кінець «польському прометеїзму», і Волинський воєвода Г. Юзевський втратив можливість відверто підтримувати українські політичні і культурно-просвітницькі організації. Згодом, у травні 1938 року, його перевели на посаду воєводи у Лодзь.⁴⁴

З приходом нового воєводи А. Гауке-Новака значно посилюється тиск на українські організації й відбувся глибокий розкол проводу ВУО та розпочалась активна полонізація сфери економічного й культурного життя воєводства.

Загалом на 1 травня 1938 р. «Гурт» об'єднував 40 «районівок», 138 «розділень», членами товариств були 24602 чол. із 24602 паями. Союз мав задовільний баланс, частину доходів (20 %) направили у запасний капітал, а інші кошти (3725 зл.) виділили у спеціальний капітал.⁴⁵

До здобутків союзу Й. Волошиновський відносив переважне членство у кооперативах людей хліборобської та фізичної праці (81 %), і тому «вони є підставою союзних кооперативів і на їхні потреби повинна бути звернена найпильніша увага».⁴⁶

За переконаннями Йоахима Августиновича, діяльність «Гурту» дозволила виконати основні кооперативні засади: «По-перше, там де люди не осліплені національним шовінізмом, мають на дійсність відкриті очі, там співпраця українців і поляків у кооперативному житті складається гармонійно; по-друге, що стосується кооперативної засади – обслуга тільки членів кооперативи – збільшує швидко число членів і віддаляє виразно кооперативу від крамниці, обрахованої на зиски...; по-третє, що районовані кооперативи, вмiло керовані, мають перед собою ширші можливості розвитку, аніж дрібні, сільські кооперативи».⁴⁷

Незважаючи на те, що «Гурт» був мішаним господарським союзом, роль української сторони в його структурі була очевидна. Так на чолі переважної більшості «районівок» стояли українці, серед членів центральних органів управління та контролю союзу також значно переважали українці та членами товариств було 70 % українців. Безперечно, в контексті державної політики такий стан речей не міг задовольнити польську владу, принаймні, на наше переконання, її не влаштувала проукраїнська позиція керівника «Гурту». Тому під тиском влади у кінці 1938 р. Й. Волошиновський був змушений провести переговори про об'єднання «Гурту» з польським кооперативним союзом «Звйонзек», а у січні 1939 р. покинути Волинь.

З від'їздом Йоахима Августиновича в середовищі діячів «Гурту», всупереч попереднім домовленостям, виникли неоднозначні наміри щодо об'єднання із «Звйонзеком». Навпаки, через засоби інформації поширилась ідея злиття з іншим польським кооперативним союзом «Сполем».⁴⁸ Мотивацією такого об'єднання стала наявність у «Сполема» власних виробничих підприємств та гуртової бази, що надавало можливість забезпечувати кооперативи товарами за дешевшими цінами. На нашу думку, такі аргументи при загальній слабкості польського «Сполема» проти потужного союзу «Звйонзек» (переважно українського) – не що інше, як переконлива аргументація адміністративного тиску польської влади у політиці повної полонізації кооперативного руху Волині.

Отже, становлення і діяльність кооперативного союзу «Гурт» стало намаганням засновників слідувати справжнім кооперативним принципам на засадах кращих прикладів розвитку світового кооперативного руху. Запровадження європейської моделі обслуговування членів товариств позитивно вплинуло на економічний стан громадян усіх національностей, котрі брали участь у діяльності товариств. Інтернаціональний підхід до членства у союзі дозволив зберегти українські кооперативні традиції, мову, діловодство і залучити до співпраці та спілкування українців і поляків у кооперативному середовищі Волині. Безперечно, такі заходи Й. Волошиновського і його прихильників знизили міжнаціональне напруження у регіоні, але, на жаль, не змогли запобігти розвитку наступних кривавих подій, які відбувалися на Волині на початку 40-х років.

У сучасних умовах відродження споживчої кооперації України було б доцільно глибоко вивчити діяльність кооперативного союзу «Гурт», особливо у частині дотримання принципів «рочдельської кооперативної доктрини». Без сумніву, інтеграція української кооперації в європейську кооперативну спільноту не можлива без дотримання ідеалів справжньої кооперації, яка довгі роки служить на користь членів товариств багатьох країн світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Швагуляк М. М. Суспільно-політична ситуація в Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Записки НТШ. Львів, 1991. – Т. ССХХІІ; 2. Зайцев О. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1929 – 1939) // Автореферат дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 1995; 3. Грицак Я. Нариси історії України:

.....
Формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с; 4. Субтельний О. Україна: Історія. – К., 1993. – 219 с; 5. Кучерепа М. М. Волинь у міжвоєнний період (1921 – 1939). – Луцьк, 1994. – 60 с; 6. Марківська Л.Л. Українська інтелігенція Волині: пошук моделей та шляхів національної самоідентифікації (20 – 30-ті рр.. XX ст.) // Наукові записки. Серія: Історія. Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського. – Вип. № XI. – Вінниця, 2006. – С. 189 – 193; 7. Сивіцький М. Записки сірого волиняка. – Львів, 1996. – 376 с; 8. Власовський І. Нариси історії Української Православної Церкви. Частина друга. – Нью-Йорк, 1975. – 384 с; 9. Купранець О. Православна церква у міжвоєнній Польщі 1918 – 1939. – Рим, 1974. – 209 с; 10. М. Сич. Українська кооперація в Галичині під час II-ї світової війни. – Львів, 1999 р. 11. Кучерепа М.М., Давидюк Р. П. Волинське українське об'єднання (1931 – 1939 рр.). – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 420 с: іл; 12. Там само. – С. 101; 13. Там само. – 107 – 108; 14. Державний архів Волинської області (далі: - ДАВЛО): Ф. 46. – Оп.7. – Сп.413. – Арк.3; 15. Там само; 16. ДАВЛО. - Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1105. – Арк. 1; 17. Przegląd Wolynski. – 1928. – № 13; 18. Там само. – № 35; 19. Y. Woloszynowski. Fundament programu // Przegląd Wolynski. – 1928. – № 35; 20. ДАВЛО. - Ф. 46. – Оп. 9 а. – Спр. 1105. – Арк. 2; 21. Yoachim Woloszynowski. Wojewodztwo Wolynskie w swietle liczb i faktow. – Lusk, 1929 roku. – С. 19-26; 22. Там само. – С. 25; 23. Там само. – С. 26; 24. Там само; 25. Там само; 26. Там само; 27. Там само; 28. З'їзд делегатів волинських кас гмінних позичково-ощадних 15 і 16 грудня 1929 р. в Луцьку. – Луцьк, 1930. – С. 30; 29. Там само. – С. 16; 30. Там само. – С. 19; 31. Українська нива. – 1933. – № 50; 32. Там само; 33. Некооперативні кооперативи. – Луцьк, 1933; 34. Там само. – С. 4; 35. Українська нива. – 1934. – № 39; 36. Wspolna praca - Spільna праця. – 1938. – № 1. – С.1; 37. Кооперація на Волині //Українська нива. – 1936. – № 5; 38. Там само; 39. Подолян В., Рекрут В. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897-1939 рр.). – Вінниця, 2005. – С.348; 40. Krotki Kurs Jezyka ukraïnskigo w 10-ci u lekcjach wraz z malym slowniczkiem mniej znanych wisazow. Opzacosowaly: Dr. Modest Lewicki. Joachim Woloszinowski. – Luck, 1928; 41. Там само. – С. 3; 42. Волинське слово. – 1938. – №. 29; 43. Там само; 44. Кучерепа М.М., Давидюк Р.П. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.). – Луцьк, 2001. – С. 375; 45. Wspolna praca - Spільna праця. – 1938. – № 6. – С. 6; 46. Там само. – С. 4; 47. Волинське слово. – 1938. – № 30; 48. Там само. – № 33.

С.С. Богатчук

ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В XIX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

В умовах сьогодення інтенсивного розвитку інформаційного постіндустріального суспільства є актуальною темою дослідження джерел і чинників, що впливають на міждержавні переміщення працездатного населення як в Україні, так і в інших країнах. У статті розглядаються періоди еміграцій на території сучасної України, їх причини та характерні особливості.

Питання історії еміграційних процесів в Україні в XIX – на поч. XXI ст. були предметом дослідження багатьох дослідників істориків та економістів. З'ясуванню теоретичних проблем еміграційних процесів присвячені наукові розробки українських науковців, як-от: О. Малиновської, В. Яворської, А. Шлепакова, В. Піскуна та інших. Однак, незважаючи на теоретичні дослідження, ще залишаються невизначеними проблеми управління даними процесами.

Українська еміграція була й залишається частиною світового міграційного процесу.

Еміграція – це переміщення людей з країни в країну. Щорічно в пошуках роботи у світі мігрує 25 млн. осіб. Для українців, як і більшості народів світу, характерні міграційні процеси, які впливають на етнічний склад, густоту населення і народногосподарську діяльність. За оцінками фахівців, кожного року за межі України з метою працевлаштування виїжджає від 3 до 7 млн. осіб¹.

За період з кінця XIX ст. до початку XXI ст. Україна пережила чотири етапи міграційного процесу.

Отже, у першій хвилі міграційний рух українського населення в кінці XIX — на початку XX ст. охопив фактично всі українські землі — як ті, що входили до складу царської Росії, так і ті, що знаходились під владою Австро-Угорщини. Він був зумовлений сукупністю соціально-економічних, політичних умов, які визначали становище українських земель. Центральною проблемою пореформеної Росії було аграрне питання, а саме, брак орної землі у селян². Виїздили з України здебільшого селяни, незаможні, або ж ті, що позбулися своїх статків.

За даними, що наводяться в праці М. Лещенка «Селянський рух на Україні в роки першої російської революції», в Україні в цей період незначна частина землевласників-поміщиків, духовенства, купців та ін. зосереджувала в своїх руках 16,5 млн. десятин землі, що становило майже 40% усієї земельної площі. У той же час на 3,1 млн. селянських дворів припадало 25,5 млн. десятин гіршої землі. Середній розмір селянського наділу становив лише 6,7 десятини на дві р. На Київщині в низці повітів він становив: в Звенигородському — 3,8 десятини, в Уманському — 3,9, Черкаському — 4,6, в Чигиринському — 4,6 десятини на двір³. В Україні нараховувалися сотні тисяч селянських дворів з наділами в дві, одну і менше десятин землі. Десятки тисяч селян були зовсім безземельними,